Nem elég hosszú*

CSIKI LÁSZLÓ: AJAKÍR

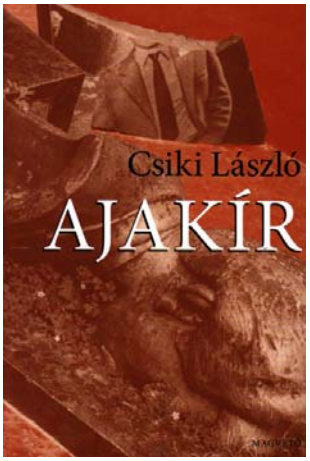

Magvető Kiadó
Budapest, 2008
504 oldal, 2990 Ft

Kritikát, amely még véletlenül sem fordul át nekrológba, valószínűleg illetlenség lenne Csiki László legutolsó, Ajakír című regényéről írni. Egy nekrológ pedig, amely nélkülözi a kritikát, a regénnyel szemben lenne figyelmetlenség.

A recenzens kényelmetlenségénél persze csak a szomorúsága a nagyobb: Csiki László az Ajakír megjelenésével szinte egy időben hunyt el. És mindebből még csak nem is pusztán e regény szoros olvasása válik lehetetlenné, hanem a szoros olvasás fogalmának önmagában való haszontalansága sejlik fel. Az Ajakír elbeszélésének sajátosságai ugyanis különös fényben törnek meg a mű megjelenésének körülményeinek ismeretében.

A regény egy fantomszerűen létező ország rendszerének végnapjait írja le, a tragikus hangoltsága ellenére is anekdotikus részletekbe bocsátkozó elbeszélés ugyanakkor az identitáskeresés, az ember önmagával való szembenézésének lehetőségeit kutatja. Bár kézenfekvőnek tűnik párhuzamot vonni a regény cselekménye és Románia 1989-es történései között, ahogy Haza Bércét és feleségét is könnyen tekinthetjük a Ceauşescu-házaspár példázatszerű ábrázolásának, a valósággal való behelyettesíthetőséget nem csupán a groteszk, negatív utópiákat idéző elbeszélés teszi lehetetlenné. Az Ajakír ugyanis a mindenkori diktatúrák szimulákrum mivoltát, meg- és kiismerhetetlen természetét, valóságosságának eldönthetetlenségét sugallja, sőt, azt a lehetőséget is megengedi, hogy a diktatúrák épp ebből a fantomszerű létezésből nyerik hatalmukat. A regény rúzsárus elbeszélője-főhőse azonban nem csupán a külvilág történései között, hanem a saját személyiségét alkotó emlékei között is bolyongni kényszerül, sőt, a regény egyik legfontosabb jellemzője épp e két utazás szétszakíthatatlan egybesodrása.

Az elbeszélés legérdekesebb kérdése így a külső történet belsővé válása, az idegen ismerősségének lelepleződése. Az egyes szám első személyű elbeszélés az útinaplószerű leírást váltogatja a vallomásos megszólalással, a könyv első száz oldaláig önmaga és az olvasó előtt is szerepjátékot játszva. A regény leghatásosabb trükkje például az, hogy csak az első száz oldal után válik nyilvánvalóvá – és most illő a figyelmeztetés: vigyázat, spoiler –, hogy az idegen országba érkező francia illatszerügynök valójában ebből az országból útra kelt emigráns. Noha az ismeretlenben való otthonosság jeleire már addig is találunk pél-

* A kritika első alkalommal a *Litera* c. internetes folyóiratban jelent meg.

dát: „[C]sak két órája taposom az idegen földet. Csak nehogy ismerős legyen!" (18.) – olvassuk még az utazás kezdetén, később azonban kiderül, a titokzatos ügynök valaki más helyett érkezett meg a rúzsokkal: „nemcsak hogy nem vagyok itt, hanem még nem is én vagyok az, aki nincs sehol" (23.). Később, mikor nyilvánvalóvá válik, az elbeszélő épphogy hazatért az idegen földre, az ismerős idegenség még mindig megmarad: „[H]iányzom saját művemből, a szavakkal együtt" (141.) – szól egy írásjelekből álló feljegyzés kapcsán. Ugyanakkor belső és külső történet elválaszthatatlanságára figyelmeztet az is, ahogy a leleplezett otthonosságra nem maga a főszereplő vallomása, hanem az őt vallatók szavai nyomán derül fény.

A saját identitás keresése párhuzamos a régi helyek, emberek megkeresésével is, az elbeszélő saját magával a külvilágon keresztül szembesülhet. Mindez még fontosabbá teszi az olyan gyakran előforduló tükörmotívum jelentőségét: a regénynyitó jelenetben a reptér kutyái mintha saját tükörképükön járnának, az otthoni városban az ügynököket megtévesztendő napló egy tükör előtt hever, a rúzsokat tesztelni hivatott férficsók után az elbeszélő azt mondja titkosrendőrére: „[m]intha a tükörképe lettem volna". (368.) Az Ajakír világának rezignált sejtése azonban az, minden mintha a tükör túlsó oldalán lenne, ami igazán fontos, a tükör számára csak torz, fonák módon visszaverhető. A világban, ahol „mindenből legalább kettőt" (396.) mutatnak, nem ismerhető fel semmi tisztán.

Így lepleződik le, hogy a politika, a történelem – akár egy bizonytalan idejű televízióközvetítés – csupán szimulákrum, eredeti nélküli másolat. Ám ha valóban az, nem is lepleződhet le róla semmi. Az amúgy tökéletesen jelentéktelen diktátor figuráját, ezt a kifordított Óz varázslót a róla való beszéd, a megjelenését megelőző túlfecsegés teszi vagy a remények szerint teheti jelentékennyé. Ám talán épp ez a rendszer természete: mindegy, hogyan beszélnek Haza Bércéről, a lényeg, hogy beszéljenek róla. Mindez szorosan összefügg a lázadás lehetőségének megkérdőjelezésével. Az Ajakír egyik legégetőbb kérdése, hogy lehetséges-e érvényes, azaz valóban rendszeren kívüli lázadás, vagy minden támadás csak megerősíti ezt a rendszert. Egyáltalán: van-e rendszer a róla való beszéden túl. „Fiúk, lányok, a múlt, amit mifelénk fennkölten, de inkább nagyképűen mindig történelemnek neveznek, az csupa-csupa ember" (196.) – mondja még tanárként, emigrációja előtt az elbeszélő az iskolában, miközben az Ajakír történeteiben is át-átitatja a magánélet tereit a korszellem áporodott légköre. Az igazgató sem elégszik meg a válasszal, hogy a főszereplőt nem érdekli a politika: „[n]em veszi észre, hogy maga politizál, amikor azt mondja, nem politizál?" (197.)

Ám ha a rendszerről való beszéd mindig éltetés, a lázadás egyetlen módja a felejtés. „Ezeket el fogják felejteni. [...] Az lesz a büntetésük." (85.) – mondja az elbeszélő, ő maga mégsem tud felejteni. Hiszen a lepusztult városban egy gödör „[e]lraktározta a többi ócska holmi mellett a szökőkutat és a tehenet, akár egy [...] nagyregény". (144.) Az Ajakír a fonák felejtés regénye: az emlékezésé.

Az emlékezés pedig megosztandó, de megoszthatatlan. A regény elbeszélője feltehetően anyanyelvén mesél és emlékezik, ám ennek a nyelvnek csak fordítása lehet a regény nyelve. Így válik az Ajakír nyelve is szimulákrummá: eredeti nélküli fordítássá. A vallomás vagy Emnek, az otthon hagyott valóságos, vagy Lucille-nek, a bizonytalan létezésű francia szerelemnek szól, de legtöbbször önmagának. A rúzs szépítőszer, ám egy másik tükör fénytörésében mérgezett fegyver, a választékos ajakír szóban azonban ott az író ajak is: ez

a regény nem egy kéz írása, hanem egy száj meséje, még akkor is, ha ez a száj nem mozog. Ennek az elbeszélésnek pedig ugyanaz a tétje, mint a bolyongásnak: megtalálni valami valóságost a tükörpalotában. „Jó lett volna elmesélni [...] Úgy talán valóságos lehetett volna.” (299.)

A megtalált valóság, amely természetszerűen szabadság is, azonban csak Emben és (vagy inkább vagy?) a rá való emlékezésben ölthet – szó szerint is – testet. „A teste volt a hazám” (140.), olvassuk egy helyütt, később pedig: „végignéztem a testét, úgy, mintha egy hosszú történetet hallgatnék végig”. (275.) Hosszú történet – ez az Ajakír találó alcíme is, hiszen ez a történet valóban hosszú, néha úgy érezni, talán túlságosan is; ám ahhoz képest, hogy mennyi mindent kéne elbeszélni, mégsem eléggé. Éppúgy, mint az emberi élet.
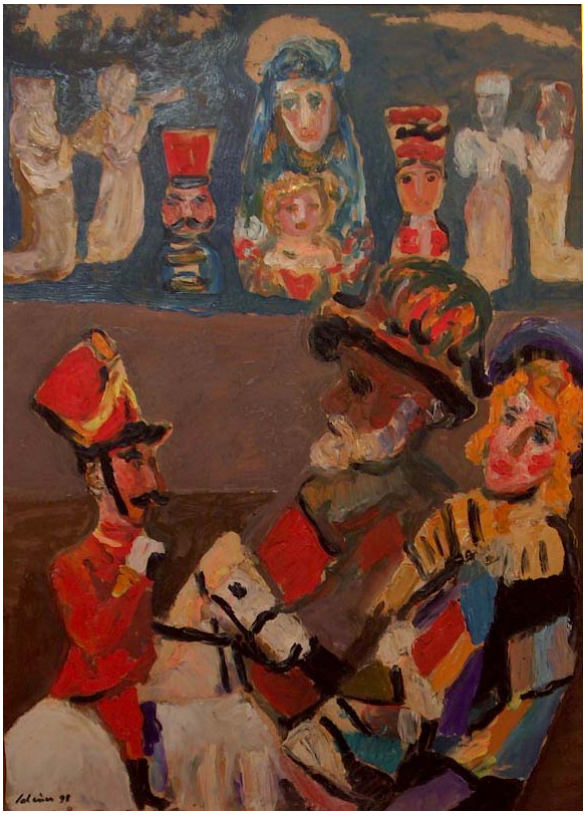
Turi Tímea